

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ДС/СС 05/4-02 бр. 348/1-Х/З
29.03.2012. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој XVIII редовној седници, 29.03.2012. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ОПИЈАЊЕ У АДОЛЕСЦЕНЦИЈИ: ЗНАЧЕЊЕ АКТИВНОСТИ И КОНТЕКСТ ИСПОЉАВАЊА, докторанда Марине Виденовић.

За ментора је одређен проф. др Александер Бауцал.

Доставити:

1х Универзитету у Београду
1х Стручном сараднику за
докторске дисертације
1х Шефу Одсека за правне послове
1х Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Весна Димитријевић

Факултет <u>Филозофски</u>	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
04/1-2 бр. 6/2067	
(број захтева)	
30.03.2012.	
(датум)	

ЗАХТЕВ

за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Опијање у адолесценцији: значење активности и контекст испољавања

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ психологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Марина (Предраг) Виденовић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски у Београду

Година 2004. дипломирања:

Назив магистарске тезе кандидата: _____

Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена: _____

Година одбране магистарске тезе:

Обавештавамо вас да Наставно-научно веће је

на седници 29.03.2012. одржаној

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	<u>Проф. др Весна Димитријевић</u>

Додатак уз образац 1.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Марина Виденовић

Име и презиме ментора: Александер Бауцал

Звање: Ванредни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. Stanković, B., Baucal, A., Zittoun, T. (2009). Uses of Symbolic Resources in Youth: Moving from Qualitative to Quantitative Approach. *Psihologija*, 42(4), str. 437-457.
2. Baucal, A. (2007). Reflective social-cultural psychology: Lost and found in collaboration with funding agencies and ICT experts. *Integrative Psychological and Behavioral Science (Special issue "The socio-cultural psychology of collaborative research")*, Vol 41, No. 2, p.169-177,
3. Zittoun, T., Baucal, A., Cornish, F. & Gillespie, A. (2007). Collaborative research, knowledge and emergence. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, Vol 41, No. 2, p. 208-217.
4. Baucal, A., Arcidiacono, F. & Budjevac, N. (2011) (Ur.). *Studying interaction in different contexts: A qualitative view*. Institute of Psychology, Belgrade.
5. Stepanović, I., Baucal, A. (2008). Testiranje jednog modela uloge porodice u razvoju formalnih operacija. *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. Vol. 40 (1), str. 70-83.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, ANCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са релевантне листе научних часописа (Релевантна

листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односно дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Датум 18.3.2012

М.П.

Predlog nacrtu doktorskog rada

Opijanje u adolescenciji: značenje aktivnosti i kontekst ispoljavanja

Marina Videnović
Aleksandar Baucal

dr

Beograd, decembar 2011.

1. Predmet istraživanja i teorijski kontekst

1.1. Fenomen opijanja

Fenomen opijanja u adolescenciji privlači veliku pažnju javnosti pre svega zato što pojava ovog ponašanja povećava rizik od negativnih posledica u zdravstvenom, socijalnom i psihološkom smislu. Čak i sporadično opijanje u kombinaciji sa lošom procenom ili nesrećnim sticajem okolnosti može da dovede do tragičnih posledica po individuu (Shulenberg & Maggs, 2002). Neke najčešće navođene negativne posledice opijanja su: saobraćajne nesreće, tuče, stupanje u nezaštićene seksualne odnose, fizičke povrede, alkoholizma (Guisse&Gille, 2007; Essau& Hutchinson, 2008).

Ispitivanje opijanja u adolescentskom uzrastu predstavlja relevantnu temu za razvojnu psihologiju jer tada dolazi do prve pojave ovog ponašanja kao i do najveće učestalosti. U dosadašnjim istraživanjima rizičnih ponašanja među adolescentima u Srbiji, dobijen je podatak da opijanje predstavlja jedno od najčešćih (Plut i sar., 2009; Ćirić-Janković i sar., 2009). Ukoliko se pogleda uzorak adolescenata do 16 godina, bar jednom u životu se napilo 42% učenika, i to značajno više mladića (52%), nego devojaka (34%). Čak trećina učenika (32%) je bar jednom prilikom u toku poslednjih mesec dana popila pet i više pića zaredom (Ćirić-Janković i sar., 2009). To znači da u ovoj uzrasnoj

grupi opijanje nije redak događaj. Interesovanje za fenomen opijanja je prisutno i u drugim evropskim zemljama jer se beleži porast ovog oblika rizičnog ponašanja (Andersson et al., 2007; Hibell et al., 2004; Shulenberg & Maggs, 2002; Guise&Gille, 2007; Essau& Hutchinson, 2008).

Upravo zbog visoke prisutnosti i rizika koje ovo ponašanje nosi, rad na njegovom smanjivanju jeste predmet socijalnih politika različitih država. Taj trend je prisutan i kod nas, pa su u okviru nacionalne strategije za mlade predviđene zakonske mere kojima se reguliše prodaja alkoholnog pića maloletnim licima, kao i zabrana kupovine alkoholnih pića u vremenskim intervalima koji nose veći rizik za pojavu neželjenih posledica.

Opijanje je i kulturološki određeno, jer su prisutne velike sredinske razlike u učestalosti načinu ispoljavanja ovog ponašanja. Za ovaj oblik rizičnog ponašanja u našoj kulturi tradicionalno postoji velika tolerancija (Plut i sar., 2009) koja može da dovede do promovisanja ovog ponašanja među adolescentima, što predstavlja još jedan od motiva zašto ovom fenomenu treba posvetiti pažnju.

1.2. Opijanje kao oblik rizičnog ponašanja

Pored nastojanja da se ispita incidentnost i predlože smernice za osmišljavanje politike ka smanjenju ovog ponašanja, postoji veliki broj radova koji imaju jasniji naučni doprinos i bave se rasvetljavanju prirode fenomena. Opijanje jeste aktivnost koja predstavlja vrstu rizičnih ponašanja, pa teorije kojima je to fokus razmatranja predstavljaju bitnu polaznu osnovu za teorijski deo rada. Terminološko određivanje rizičnih ponašanja jeste jedna vrsta istraživačkog izazova. Najčešće navođena ponašanja koja bi spadala u ovu grupu su: zloupotreba alkohola, korišćenje narkotika, pušenje, nezaštićeni seksualni odnosi, vožnja u pijanom stanju (Boyer, 2006). Rizična ponašanja se često u definicijama određuju kao ona *za koja se vezuje verovatnoća* (Boyer, 2006), *potencijal* (Arnett, 1992), *moгуćnost* (Soffront et al, 2004) negativnog ishoda ili *čiji su ishodi nejasni* (Moore et al, 1997). Ukoliko specifikuju o kakvom negativnom ishodu se radi, autori najčešće ubrajaju: *povredu, bolest, zatvorsku kaznu, smrt* (Boyer&Byrnes, 2009), *ozbiljno ugrožavanje života* (Sunstein, 2008) *ozledu, opasnost* (Zukerman, 2007), *gubitak samopouzdanja, depresiju, izlaganje drugih ljudi opasnosti* (Kloep et al, 2009).

U radovima se često preuzima operacionalizacija opijanja iz publikacija koje se bave ispitivanjem učestalosti ovog fenomena, dok definicija na osnovu koje je izvršena operacionalizacija često fali. Problemu definisanja ove aktivnosti treba posvetiti dodatnu pažnju, između ostalog i zato što se značenja istraživača o tome šta je opijanje mogu razlikovati od značenja adolescenata. Kada jedna od njih nije jasno definisana, nemoguće je napraviti to poređenje.

Ukoliko se prihvatimo posla definisanja ovog fenomena, na početku je potrebno odgovoriti koja je specifičnost ovog rizičnog ponašanja u odnosu na ostale. Kategorija rizičnih ponašanja u kojoj bi spadalo opijanje se odnosi na zloupotrebu supstanci. U radovima koji se bave poremećajima u vezi sa načinom korišćenja alkohola pravi se razlika između zloupotrebe i zavisnosti (Essau & Hutchinson, 2008). Opijanje bi bilo bliže prvoj kategoriji, pa bi se radilo o zloupotrebi alkohola.

Prvo pitanje koje se nameće pri određivanju opijanja kao zloupotrebe jeste kako razlikovati običnu upotrebu alkohola od opijanja. Najčešće se pod opijanjem smatra konzumacija veće količine alkohola u kratkom vremenskom roku. U istraživanjima se obično uzima neka manje-više arbitrarno određena mera količine alkohola koji se popije u jednom vremenskom periodu, a koja se smatra dovoljno velikom da bismo govorili o opijanju (Baer, 2002). Problem sa ovakvim određenjem leži u tome što, s jedne strane nije jasan kriterijum na osnovu koga je određena ova mera, a sa druge, zanemarene su individualne razlike koje postoje u podnošenju alkohola. Tu vidimo potrebu da se pored količinskih mera uvede i mera promena koje nastaju kod individue usled konzumacije veće količine alkohola.

Kao što smo naveli na početku, opijanje se u javnosti posmatra kao negativno ponašanje. Možda upravo zbog toga, u istraživanjima se ispituje učestalost negativnih posledica koje izaziva alkohol (povraćanje, prekid svesti...) (Guise&Gille, 2007). Međutim, nekada se negativne posledice ispoljavaju samo zato što se konzumacija alkohola poklopila sa nekim nepovoljnim sticajem okolnosti (Shulenberg & Maggs, 2002). Često do njih ni ne dolazi, nego se, javljaju promene koje se opažaju kao pozitivne (na primer, veća sloboda u komunikaciji sa vršnjacima, veće samopouzdanje) i čija privlačnost predstavlja glavni razlog zašto se adolescenti upuštaju u rizična ponašanja

(Kloep et al., 2009). Upravo zbog toga, i ove promene u ponašanju i psihičkom funkcionisanju treba uvrstiti u definiciju opijanja.

Kada pokušamo da integrišemo analizu komponenata definicije dolazimo do toga da će se u ovom radu pod opijanjem podrazumevati konzumiranje veće količine alkohola u kratkom vremenskom periodu koje dovodi do pozitivnih ili negativnih promena u ponašanju i/ili psihičkom funkcionisanju.

Tradicionalno, rizična ponašanja, samim tim i opijanje, se posmatraju kao neželjena, koja treba suzbiti ili smanjiti. Traga se za različitim faktorima unutar individue ili van nje koja su u korelaciji sa ovim ponašanjima. Drugim rečima, učestvovanje u ovim ponašanjima se posmatra kao odraz deficita u individualnim ili sredinskim činiocima (Moore et al., 1997).

Paralelno sa ispitivanjem korelata i mogućih eksplanatornih mehanizama, bilo je potrebno i objasniti zašto baš u adolescenciji dolazi do porasta ovih ponašanja. U tekstu koji sledi kratko ćemo mapirati postojeće smerove potraga za eksplanatornim mehanizmima porasta rizičnih ponašanja u adolescenciji.

Već u prvim radovima o adolescenciji, ovaj period se posmatra kao buran što za posledicu ima veće prisustvo rizičnih ponašanja (O'Shea, 1905; Baldwin, 1913; Arnett, 1999). Smatralo se da opijanje, kao i rizična ponašanja uopšte, predstavljaju sredstvo suočavanja sa psihološkim stresom (Ciairano et al., 2008). Međutim, u ne tako malom broju radova se pokazalo da se samo kod malog procenta adolescenata i to samo onih koji pokazuju znake neprilagođenosti može na ovaj način objasniti pojava rizičnih ponašanja (Inglés et al., 2007; White et al., 1998). Pored toga, istraživanjima je potvrđeno da otuđenost i psihološki stres pokazuju ujedno i apstinenti i oni adolescenti koji se često izlažu riziku (Shedler and Block, 1990).

Jedan smer istraživanja išao je ka otkrivanju aspekta kognitivnog funkcionisanja u kojima bi mogao da se krije uzrok zašto su adolescenti skloniji riziku. Sve češće u literaturi koja je posvećena ispitivanjima procesa odlučivanja u rizičnim ponašanjima nailazi na tezu da u adolescenciji ona nije rezultat planiranja, promišljanja i postojanja jasne namere (Gerrard et al., 2008; Gibbons et al., 2004). Drugim rečima, da ovo ponašanje najčešće nije rezultat racionalnog donošenja odluke (Steinberg, 2005), već da se aktivira kvalitativno različiti proces koji je brži, jednostavniji, više se oslanja na

intuiciju i najčešće naziva heurističkim (Sunstein, 2008; Gauffroy & Barrouillet, 2009). Tezu koju postavljaju jeste da je ovaj proces dominantniji u adolescenciji, pa upuštanje u rizična ponašanja u ovom uzrastu nije ni namerno, ni promišljeno, ni planirano (Gerrard et al., 2008; Gibbons et al., 2004).

Drugi smer traganja ogleda se u ispitivanju crta ličnosti koje mogu da objasne učestvovanje u rizičnim ponašanjima. Crte ličnosti koje se najčešće dovode u vezu sa ovim ponašanjem su: potraga za senzacijama, impulsivnost i percepcija neranjivosti (Arnett, 1996; Boyer&Burnes, 2009; Green et al., 2000). Pristalice ove teorijske orijentacije pokušavaju na različite načine da nađu objašnjenje zašto baš u periodu adolescencije dolazi do jačeg ispoljavanja određene crte. Tako Zakerman, koji je tvorac potrage za uzbuđenjima, smatra da je ova crta biološki uslovnjena (Zuckerman, 2007). Kako u periodu adolescencije dolazi do porasta u nivou testosterona, tako je ova crta i izraženija. Što se tiče percepcije neranjivosti, Lepsli se poziva na adaptaciju kako bi objasnio zašto ova crta postaje izraženija u adolescenciji (Ravert et al., 2009). Naime, upravo zahvaljujući većoj izraženosti ove osobine adolescenti postaju odvažniji, što je neophodno kako bi napustili roditelje i otisnuli se u svet odraslih.

Pored intrapsihičkim traga se i za sredinskim činiocima upuštanja u rizična ponašanja. Najčešće ispitivana su odnos sa vršnjacima i roditeljima. Što više vremena mlada osoba provodi sa vršnjacima (bez nadzora odraslih, makar i veoma diskretnog) to je veći rizik da se upusti u neki oblik rizičnog ponašanja (Hawdon, 1999; Hirschi, 2002; Osgood & Anderson, 2004). S druge strane, provođenje slobodnog vremena u strukturisanim aktivnostima koje su vođene od strane odraslih predstavlja značajan protektivni faktor (Barnes et al., 2007; Hawdon, 1999; Hirschi, 2002; Osgood & Anderson, 2004). Pored toga, količina opijanja u socijalnoj mreži u kojoj se kreće adolescent jedan od najbolji prediktor ponašanja adolescenta (Page et al., 2008; Kuntsche et al., 2006). U literaturi su prisutne dve hipoteze na osnovu koji se može objasniti sličnost u ponašanju adolescenta i njegove vršnjačke grupe (Ciarrano et al., 2007). Jedan je da vršnjaci vrše pritisak na adolescenta da se ponaša na određeni način (Ungar, 2000; Lilja et al., 2003), pa je opijanje rezultat konformizma. Ova hipoteza se na više različitih načina preispituje. Jedan je formulisanje alternativne koja postulira da se ne radi o pritisku i konformizmu, već da adolescent sam bira onu vršnjačku grupu sa kojom deli

zajednička interesovanja (Ciairano et al., 2007; Lilja et al., 2003). Protiv ideje o postojanju pritiska govori rezultati očigledne opservacije: Adolescenti koji se uključe u rizično ponašanje navode da su se dobro zabavili i najčešće negiraju da su osećali pritisak od strane vršnjaka da se ponašaju na određeni način (Ungar, 2000; Steinberg, 2005; Tutenges&Rod, 2009).

Pored uticaja vršnjačke grupe i porodice, uviđa se značaj širih sociokulturnih faktora. Empirijska osnova za postojanje veze između tih faktora i rizičnih ponašanja leži u podacima koji govore o znatnim kulturnim razlikama u učestalosti opijanja među adolescentima (Selman et al., 2000; Kuntsche, 2006). Pored kulturnih razlika, nađene su i istorijske. Na primer, novije studije ukazuju na to da se gubi razlika u učestalosti u opijanju između adolescenata i adolescentkinja (Measham, 2002; Measham, 2004; Lyons & Willott, 2008; Hibell et al. 2004; Beccaria&Guidoni, 2002). Primećena je i promena, u odnosu na ranije u načinu ispoljavanja ovog ponašanja. Uz opijanje se češće nego ranije javljaju i druga rizična ponašanja (tuče, uzimanje narkotika, vožnja kolima u alkoholisanom stanju) (Selman et al., 2000).

Kako je oblast napredovala, sve češće se dolazilo do uvida da su različiti korelati rizični ponašanja u međusobno prepletenim vezama (Jessor, 1998; Baer, 2004; Boyer, 2006). Zbog toga su ponuđeni manje ili više složeni modeli kojima se objašnjava nastanak rizičnih ponašanja. Neki predstavljaju primenu postojećih modela koji uzimaju u obzir interakciju pojedinca i sredine (na primer, Bronfenbreneove teorije ili Eklesove teorije o odnosu između sredine i pojedinca), dok drugi predstavljaju originalna rešenja baš za ovu specifičnu oblast. Ovi modeli uglavnom funkcionišu nezavisno jedan od drugog. U modele se uključuju i socijalni i/ili kontekstualni činioci kako bi se objasnilo zašto su neki adolescenti skloni rizičnim ponašanjima, a neki ne. Obično se pretpostavlja postojanje različitih, ali međusobno zavisnih sistema (na primer, opaženi sredinski sistem, lični sistem i sistem ponašanja). Svaki sistem se sastoji od varijabli koje ili promovišu pojavu rizičnih ponašanja ili ga suzbijaju (Jessor, 1992). Pojava rizičnih ponašanja ustvari predstavlja njihovu rezultatnu delovanja.

Postepeno se u okviru pristupa okrenutih ispitivanju korelata rizičnih ponašanja, javlja svest o tome da je potrebno dopuniti način gledanja na ovaj fenomen. Naime, uviđa

se da se koncepcije istraživača i adolescenata o rizičnim ponašanjima značajno razlikuju (Gullone & Moore, 2000). Istraživački problem koji se nameće jeste ispitivanje kako adolescenti vide samo rizično ponašanje, kao i funkciji koje to ponašanje ima u vršnjačkoj grupi. Drugim rečima, postaje potrebno razumeti fenomen iz perspektive adolescenta (Rodham et al., 2006; Lilja et al., 2003). Ovaj novi fokus istraživanja jeste prisutan i u međusobno nezavisnim oblastima. Najčešće se postojeća teorijska objašnjenja „bogate“ tako što se dodaje perspektiva adolescenata. Na primer, naučnici koji se bave kognitivnim procesima, u svoje modele uključuju očekivanja adolescenata (Boyer, 2006).

Prateći sličnu liniju razmišljanja, istraživači pokušavaju da odgovore na pitanje koji je to ishod koji adolescente privlače rizičnim ponašanjima. Ispitivanje motiva za različita rizična ponašanja postaje sofisticiranije (Kuntsche et al., 2006; Kloep et al., 2009). Metaanaliza ovih rezultata pokazuje da adolescenti najčešće navode da se opijaju zbog socijalnih motiva (na primer, veće samopuzdanje u vršnjačkoj grupi), zatim iz potrebe za uzbuđenjima, dok je motiv koji se ređe navodi savladavanje stresa (Kuntsche et al., 2006). Različiti motivi odgovaraju različitim obrascima ponašanja (socijalni motivi su povezani sa umerenom konzumacijom alkohola, potreba za uzbuđenjima sa izrazitom, a savladavanje stresa sa pojavom problema u vezi sa konzumacijom alkohola).

Sve češće se uviđa važnost sociokulturnog konteksta rizičnih ponašanja. Dobijeni su podaci koji ukazuju da se u adolescenskoj vršnjačkoj grupi rizično ponašanje ne smatra nepoželjnim. Istraživanja pokazuju i da su popularni adolescenti skloniji rizičnim ponašanjima, od onih koji ne upražnjavaju te aktivnosti (Mayeux et al., 2008). Zatim, adolescenti koji pokazuju umerenu sklonost ka rizičnom ponašanju, i za koje ono predstavlja odraz potrebe za eksperimentisanjem, pokazuju bolje razvojne ishode od onih koji su apstineli (Dworkin, 2005; Soffronot et al., 2004). U istom smeru ide i podatak da se iz konteksta ispoljavanja opijanja može zaključiti da li se radi o kontrolisanom eksperimentisanju ili o ponašanju čiji je rizični potencijal veliki.

Na osnovu ovog kratkog pregleda postojećih pristupa opijanju, možemo izdvojiti sledeće teme koja su intrigirala istraživače u značajnoj meri: do kojih ishoda dolazi usled opijanja, koji faktori pogoduju pojavi ovih ponašanja, koji motivi ih pokreću, kako se odvija sistem odlučivanja. Osnovna nit koja spaja ove različite oblasti jeste da je na

adolescentnom uzrastu ova aktivnost učestalija, da postoji veća otvorenost i favorizacija za nju kao i da mnogi faktori koji deluju u ovom periodu pogoduju pojavi rizičnih ponašanja. Međutim, pitanja koja u okviru ovih paradigmi ostaju otvorena jesu kako se svi sredinski i intrapsihički faktori prelamaju u značenju koje ova aktivnost ima za mlade, kako se ovo značenje menja u zavisnosti od uzrasta adolescenta kao i kako se to značenje uklapa u sliku koju adolescent ima o sebi.

Još jedna specifičnost opijanja u adolescentskom uzrastu jeste sam kontekst ispoljavanja aktivnosti. Naime, istraživanja potvrđuju da se adolescenti najčešće opijaju u većoj grupi vršnjaka (Ćirić-Janković i sar., 2009). Međutim, zbog kojih karakteristika konteksta i mehanizama se dešava da u toj grupi pozitivno i prihvatajuće značenje opijanja preovlada. Kao što smo naveli, istraživači ističu značaj kulturnih faktora u ispoljavanju opijanja, jer su potvrđene razlike u učestalosti u različitim zemljama. Ono što ostaje nejasno jeste na koji način kultura deluje i oblikuje ponašanje adolescenata. Čini nam se da ukoliko želimo da odgovorimo na ova otvorena pitanja potrebno je da problemu opijanja u adolescenciji priđemo iz drugačijeg pojmovnog okvira.

1.3. Sociokonstruktivizam i opijanje u adolescenciji

Ukoliko želimo da se bavimo značenjima adolescenata o opijanju, logična pretpostavka je da nam teorijski pristup čiji je fokus na otkivanju načina na koji se tokom zajedničke aktivnosti konstruiše socijalna realnost može biti od pomoći. Jedna od najvećih promena koje uvodi sociokonstruktivizam sigurno jeste način na koji se shvata jezik. Jezik nije samo sredstvo za izražavanje, već on strukturiše iskustvo (Ber, 2001). On obezbeđuje značenje kojim interpretiramo nove događaje (Delamater & Hyde, 1998) i predstavlja osnovu na kojoj formiramo smisao sveta. To znači da jezikom ne opisujemo svet i naše iskustvo, nego je on uključen u stvaranje sveta i iskustva (Guise and Gill, 2007). Naša aktivnost u fizičkom i socijalnom svetu nije direktna nego je posredovana preko sredstava medijacije ili znaka (Wertch, 2007). Upravo zbog toga, otkrivanje značenja nekog fenomena predstavlja osnovni istraživački zadatak u okviru ove paradigme.

Oko 2000. godine sociokonstruktivistička perspektiva polako ulazi u oblast rizičnih ponašanja u adolescenciji, ali pre svega u istraživanjima koji se oslanjaju na sociološku tradiciju. Radovi se pojavljuju u onim zemljama u Evropi gde je problem

opijanja adolescenata najozbiljniji (na primer, u Danskoj i Velikoj Britaniji). Ovaj pristup opijanju i dalje predstavlja novinu koja se polako probija u istraživački prostor. Ključna razlika u odnosu na prethodno isticanje važnosti s jedne strane perspektive adolescenata, a sa druge socijalnih i kulturnih faktora jeste u tome što se ove dve varijable posmatraju istovremeno i u interakciji. Opijanje je rezultat međudejstva socijalnih i kognitivnih procesa (Lilja et al., 2003).

U ovim, malobrojnim istraživanjima traga se za narativima i diskursima koji se produkuju u vezi sa iskustvom/aktivnošću opijanja. Kao metoda koristi se diskurs analiza (Guise and Gill, 2007). Osnovni nalaz jeste da adolescent formira definiciju normalnog i sigurnog načina korišćenja alkohola tokom aktivnosti sa vršnjacima, i ona se razlikuje od one koju imaju stručnjaci. Naime, većina adolescenata sopstveno opijanje ne predstavljaju kao rizično, nego kao kontrolisano. Opijanje se najčešće opisuje kao bezopasna aktivnost koja poboljšava socijalnu interakciju (Guise and Gill, 2007).

Već decenijama unazad, jedan od ključnih promena koje se vezuju za period adolescencije jeste razvoj identiteta i autonomije (Bonino et al., 2005). Zbog toga je bitno ispitati da li se u narativima adolescenata o opijanju pojavljuju i teme o sticanju i postizanju autonomije, kao i o doživljaju sopstvenog identiteta.

Istraživanja koja se bave ovom problematikom jesu malobrojna. U jednom takvom istraživanju iz Danske, analizom fokus grupa dobijen je podatak da se u adolescenskoj grupi grupi prihvata i promoviše konstrukt o tome da su adolescenti koji se opijaju socijalno zreliji od ostalih. S druge strane, o adolescentima koji se ne opijaju govori se u kontekstu osoba koje nemaju stabilan identitet (Demant&Jarvinen, 2006).

Teorije u kojima se identitet posmatra kao životna priča stavljaju akcenat na integraciji prošlosti, sadašnjosti i očekivanja od budućnosti u koherentnu celinu (McAdams, 2001; Litvinović, 2001). Pretpostavka je da je ovaj proces uočljiv tokom adolescencije (McAdams, 2001; McLean, 2005), jer tada adolescenti počinju da formiraju jasniju sliku o budućnosti (Duangpatra et al., 2009). Oni koji su više orijentisani ka budućnosti spremniji su da odlože zadovoljstvo, kao i da se upuste u aktivnosti čije će dobrobiti osetiti kasnije (Adams & Nettle, 2009). To znači da je opravdana pretpostavka da što je životna priča nejasnije formirana ili izaziva veću anksioznost, to je pojava rizičnih ponašanja više očekivana. Naime, naučnici koji razvoj

posmatraju koristeći se metaforom životnih staza iznose tezu da se neki adolescenti ponašaju rizično jer zapravo nemaju drugih opcija i smatraju da ih u budućnosti neće ni imati (Hundeide, 2005).

Kao što je već navedeno, osobenost opijanja u adolescenciji jeste to što ono predstavlja grupnu aktivnost, pa je suvislo pretpostaviti da se značenje konstruiše u interakciji sa vršnjacima, tokom zajedničke aktivnosti. Upravo se sociokulturni pristup bavi stvaranjem značenja kroz interakciju sa drugima i kontekstom.

Jedno opšte mesto u teoriji Vigotskog jeste to da razvojne novine nastaju kroz socijalnu interakciju, i to ne bilo kakvu, nego kroz zajedničku aktivnost u zoni narednog razvoja sa kompetentnijom osobom. Sam Vigotski je znatno češće pominjao da su odrasli ti koji preuzimaju ulogu kompetentnijeg drugog, ali teorijom nije isključena mogućnost da to budu i vršnjaci (Stepanović, 2010). Da li u slučaju opijanja kompetentni drugi je vršnjak sa većim iskustvom u ovoj aktivnosti? Empirijski podaci o rizičnim ponašanjima idu u prilog ovoj pretpostavci. Istraživanja pokazuju da su popularni adolescenti skloniji rizičnim ponašanjima od onih manje popularnih (Mayeux et al., 2008). U jednoj longitudinalnoj studiji (Shedler & Block, 1990; Dworkin, 2005) adolescenti su, prema učestalosti korišćenja marihuane, podeljeni na: česte korisnike, apstinente koji nikada nisu probali marihuanu i na one koji eksperimentišu, tj. ponekad je koriste. Adolescenti koji povremeno koriste marihuanu jesu socijalno najkompetentniji, najsrećniji, imaju najviše energije i pokazuju visok nivo zadovoljstva sobom (Sofronoff et al., 2004). Drugim rečima, ti adolescenti mogu da budu oni koji u zajedničkoj aktivnosti sa vršnjacima usmeravaju ponašanje u određenom smeru, u ovom slučaju rizičnom.

U istraživanjima autori počinju da prate sam proces konstruisanja značenja u vršnjačkoj grupi. U poslednje vreme, tehnika koja se uvodi jeste fokus grupa (Demant&Jarvinen, 2006; Demant&Ostergaard, 2007, Ostergaard, 2009). Dobijeni su nalazi koji govore u prilog tome da adolescenti koji najviše piju jesu oni koji vode i oblikuju značenja u fokus grupama (Demant&Jarvinen, 2006).

Čini nam se smisleno da pretpostavimo da se ulazak u aktivnost opijanja dešava postepeno, kroz vođeno učešće u kulturno oblikovanoj aktivnosti. Da li to znači da se ovladavanje opijanja može objasniti procesom šegrtovanja? Šegrtovanje se tradicionalno u psihologiji obrazovanja posmatra kao jedan od načina sticanja znanja i veština

(Hundeide, 2003). Tek nedavno, šegrtovanjem počinje da se objašnjava kao proces putem koga adolescenti na implicitan i indirektan način postaju punopravni članovi određene grupe (Hundeide, 2003). Pitanje koji želimo da otvorimo jeste da li šegrtovanje može da predstavlja proces uz pomoć kojih adolescenti ovladavaju ritualima vezanim za opijanje.

U poslednje vreme istraživači se okreću ispitivanju implicitnih normi i rituala u vezi sa konzumacijom alkohola (Jarvinen, 2003). Ispitujući ponašanje adolescenata na žurkama autori navode da se radi o kolektivnom ritualu koji stvara osećaj zajedništva (Demant and Ostergaard, 2007). Kako bi se taj osećaj javio, potrebno je da adolescent sopstvene aktivnosti uklopi u aktivnosti grupe, za šta je potrebno određeno znanje i iskustvo. Na primer, potrebno je izbeći situaciju da se opijete pre drugih ili manje od drugih, jer tako ne dolazi do osećaja zajedništva.

Vidimo da opijanje ima funkciju u postajanjem pripadnikom grupa i pretstavlja deo procesa stvaranja identiteta. Teorijski koncepti iz sociologije i socijalne psihologije koji se koriste da objasne ovu funkciju pripadaju Burdijeovoj (Jarvinen et al., 2007) i Tajfelovoj teoriji (Brian&Lee, 2010; Lee et al., 2010). Osnovna teza jeste da opijanje mladima može da obezbedi pripadnost određenim vršnjačkim grupama i viši status u njima (Jarvinen et al., 2007). Socijalni kapital predstavlja bilo koji potencijalni izvor statusa u nekoj grupi (Bourdieu, 1986). Pored toga, učestvovanje u rizičnim ponašanjima može da posluži adolescentu da jasnije napravi razliku između grupe kojoj pripada i drugih grupa, što čini njegov socijalni identitet (Brian&Lee, 2010; Lee et al., 2010). Na taj način, socijalno značenje rizičnog ponašanja predstavlja znak pripadnosti ili nepripadnosti nekoj grupi.

Pitanje na koje želimo da odgovorimo jeste kojim teorijskim okvirom objasniti delovanje kulture na značenje koje formiraju adolescenti o opijanju. U okviru sociokulturnog pristupa, kulturna medijacija razvoja predstavlja jedan od ključnih pojmova. Uglavnom se ona proučava kao neposredna socijalna interakcija, najčešće između deteta i odraslog (roditelj, nastavnik) koji ima ulogu nosioca kulture i posrednika kulturnih uticaja (Pešić, 2005). U takvoj interakciji, znak se namerno i planski uvodi u neposrednu interakciju kako bi se aktivnost (re)organizovala na određeni način (Wertch, 2007). Tako shvaćena medijacija nije mnogo korisna ukoliko želimo da objasnimo kako kultura posreduje formiranju određenih značenja o opijanju kod adolescenata jer je malo

verovatno da se radi o planiranom procesu. Međutim, pokušavajući da se izbori sa nepreciznostima u kulturno-istorijskoj teoriji Vigotskog, Verč uvodi pojam (Wertch, 2007; Gillespie et al., 2010) implicitne medijacije. Tokom ovog posredovanja transparentnost znaka je pogoršana ,jer on često nije svesno i ciljano uveden u asimetričnu interakciju. Pretpostavka je da ovaj način posredovanja onemogućava svesnu refleksiju i manipulaciju. To bi znači da nešto ostaje usvojeno na implicitnom i nesvesnom nivou i tako komanduje ponašanjem. Čini nam se mogućim da je ovaj način posredovanja uključen u formiranje određenog značenja opijanja.

Kao što vidimo, u okviru ovog pristupa osnovna hipoteza jeste da se značenje u vezi sa opijanjem konstruiše u vršnjaškoj grupi, posredovano socio-kulturnim resursima. Drugim rečima, aktivnost je lokalnog karaktera, ali pod uticajem globalnog konteksta. Onda je opravdano da predmet istraživanja bude i odnos između ova dva sistema. Teorija aktivnosti ispitivanje odnosa između makro i mikro nivoa analize uzima kao jedan od svojih osnovnih zadataka (Engestrom, 1999). Ova teorija prepoznaje da su u svakoj aktivnosti ujedno prisutni i proces internalizacije (reprodukcije kulture) i proces eksternalizacije (stvaranje novih produkata). Ukoliko postoji tenzija u ovakvom sistemu, ona ima motivacionu snagu i dolazi do promene ili razvoja. Jedna od tenzija koje mogu da postoje, a koja bi se odnosila na ovu oblast, jeste uvođenje novih zakonskih mera kojima se reguliše ponašanje opijanja.

Ova razmatranja o sociokonstruktivističkom pristupu opijanju možemo zaključiti da ovaj pristup nudi nove teorijske i empirijske mogućnosti koje mogu da dovedu do boljeg razumevanja fenomena opijanja u adolescenciji. Ispitivanjem diskursa i narativa u vezi sa ovom aktivnošću osvetljava nove mogućnosti tumačenja zašto se neki adolescenti okreću ovom ponašanju, a neki drugi ne. Pored toga, nudi se teorijski okvir kojim se može objasniti mehanizmi formiranja značenja u vršnjačkoj grupi i zavisnost od kulturnih faktora. Pitanja koja nam se čine i dalje otvorena jesu kako sami adolescenti vide razliku u diskursima o opijanju: kada neko značenje smatraju daleko od svog, blisko svom, a kada ga doživljavaju kao neprihvatljivo. Adolescenti mogu da produkuju samo jedan narativ ili diskurs o opijanju. Međutim, to ne znači da ne postoje još neki obrasci značenja koji su im bliski i oblikovati njihov odnos prema ovoj aktivnosti.

2. Predmet i ciljevi istraživanja

Glavni predmet ovog istraživanja jesu diskursi i narativi adolescenata o opijanju. Opijanje definišemo kao onu aktivnost koja predstavlja konzumiranje većih količina alkohola u kratkom vremenskom periodu, što dovodi do pozitivnih ili negativnih promena u ponašanju i/ili psihičkom funkcionisanju.

Specifični ciljevi istraživanja su:

- Utvrditi razlike u diskursima i narativima u opijanju između adolescenata koji se razlikuju na osnovu iskustva u ovom ponašanju
- Ispitati uzrasne razlike među adolescentima u diskursima i narativima o opijanju
- Utvrditi kako adolescenti percipiraju sličnosti i razlike u različitim diskursima o opijanju

3. Hipoteze

Kao što smo videli u teorijskom delu, postoje istraživanja u kojima se ispituju diskursi i narativi o opijanju, ali ta empirijska građa nije naročito velika. Pored toga, istraživanja koja su se bavila ovim pitanjima nisu rađena u zemljama koje bi delile slično istorijsko i kulturno nasleđe sa našom. Značenja i kontekst ispoljavanja opijanja su u tesnoj vezi sa širim socio-kulturnim kontekstom, pa se očekuju bitnija odstupanja od dobijenih nalaza. Zbog toga je nezahvalno formulisati hipoteze o sadržaju diskursa u narativa. Ipak, navešćemo neke hipoteze na osnovu postojećih istraživanja.

Diskursi i narativi adolescenata o opijanju predstavljaju složenije strukture od pozitivnog stava prema opijanju.

Obrazloženje hipoteze: Definicije diskursa i narativa jesu brojne i međusobno različite, ali svaki od njih podrazumeva jedinicu analize koja je veća od pojedinačnog iskaza (Ber, 2001). Tako se ovim pojmovima pristupa kao sistemima iskaza, skupu metafora, koherentnoj priči. Zbog toga bi ovakav pristup fenomenu trebalo da ponudi sadržinski bogatije rezultate od ispitivanja kognitivne, konativne i emocionalne dimenzije stava. Velika učestalost opijanja u ovom uzrastu daje osnova očekivanju da će stavovi o ovoj aktivnosti biti pozitivni. Pored toga, u literaturi se sve češće alkohol i opijanje razmatra kao centralni deo života mladih (Tutenges & Rod, 2009; Kolind, 2011; Measham & Brian, 2005) koji žive u takozvanoj novoj kulturi intoksikacije (Kolind,

2011; Measham & Brian, 2005). Ovako veliki značaj koji se pridaje ovoj aktivnosti u periodu adolescencije predstavlja osnov da se pretpostavi da su sem pozitivnog stava, u iskazima o opijanju sadržane druge, za adolescente važne teme. Istraživanja koja se bave ovom problematikom jesu malobrojna i pre svega su rađena u skandinavskim zemljama. U jednom takvom istraživanju iz Danske, dobijen je podatak da se u adolescenskoj grupi prihvata i promoviše konstrukt o tome da su adolescenti koji se opijaju socijalno zreliji od ostalih. S druge strane, o adolescentima koji se ne opijaju govori se u kontekstu osoba koje nemaju stabilan identitet (Demant&Jarvinen, 2006). Interesantno je ispitati sadržaj diskursa i narativa adolescenata u Srbiji jer je učestalost ove aktivnosti manja nego u skandinavskim zemljama (Ćirić-Janković i sar., 2009), a istovremeno tradicionalno postoji visoka tolerancija (Plut i sar., 2009).

Dominantni diskursi i narativi adolescenata o opijanju su pozitivniji od diskursa i narativa o korišćenju ilegalnih psihoaktivnih supstanci.

Obrazloženje hipoteze: Kao što je već navedeno, postojeća istraživanja potvrđuju da je opijanje najčešće rizično ponašanje adolescenata iz Srbije (Marić, M., 2011). Jedan od nalaza jeste da je čak trećina šesnaestogodišnjaka (32%) bar jednom prilikom u toku poslednjih mesec dana popila pet i više pića zaredom (Ćirić-Janković i sar., 2009). Zloupotreba drugih psihoaktivnih supstanci, posebno ilegalnih, je znatno ređa. Marihuanu, koja je najčešće korišćena ilegalna psihoaktivna supstanca, ponekad koristi oko 14% ispitanika (Marić, M., 2011). Ovu razliku u učestalosti korišćenja bi trebalo da prati i razlika u diskursima i narativima o ovim aktivnostima.

Diskursi i narativi o opijanju adolescenata sklonih ovom ponašanju u vezi su sa konstruktom sopstvenog identiteta.

Obrazloženje hipoteze: Empirijska građa za ovu hipotezu nalazimo u kontekstu u kome se opijanje pojavljuje. Naime, što se tiče konteksta opijanja, podatak koji se izdvaja jeste da adolescenti skloniji rizičnim ponašanjem veći deo slobodnog vremena provode u nestrukturisanim aktivnostima (Barnes et al., 2007; Hawdon, 1999; Hirschi, 2002; Osgood & Anderson, 2004), za vreme kojih i dolazi do opijanja. S druge strane, navodi se da je izbor ponašanja u slobodno vreme blizak autentičnim interesovanjima adolescenata, pa samim tim blisko povezan sa sadržajem identiteta (Coatsworth et al., 2005).

Veza između doživljaja i očekivanja od budućnosti i učestalosti opijanja je prisutna kod starijih adolescenata, ali ne i kod mlađih.

Obrazloženje hipoteze: Za period kasne adolescencije vezan je proces formiranja koherentne životne priče u koju se uključuju i očekivanja od budućnosti (McLean, 2005). Naša pretpostavka jeste da u uzrastu u kome se prvi put javlja opijanje, pojava te aktivnosti nije povezana sa nejasnoćama i brigama izazvanih nepostojanjem jasnog plana za budućnost, jer tada to i nije razvojni zadatak. Zato u kasnijoj adolescenciji, kada opijanje dostiže svoj maksimum, nejasna percepcija budućnosti jeste povezana sa većom učestalošću opijanja.

Ispitivanje percepcije adolescenata o sličnostima i razlikama u diskursima o opijanju predstavlja nov, eksplorativni tip istraživanja, pa nije moguće formulisati hipoteze u vezi sa tim ciljevima.

4. Metod

Da bi se odgovorilo na postavljene ciljeve koristiće se mešoviti metod. Preciznije rečeno, istraživanje će započeti kvantitativnom metodom, posle koje će slediti dve kvalitativne analize.

O mešovitom metodu istraživanja, kao o zasebnom i nezavisnom, počinje glasnije da se govori tek u proteklih nekoliko godina (Castro et al., 2010). Savet istraživača jeste da se ovaj metod koristi onda kada se ispituju kompleksni konstrukti koji su multifaktorski uslovljeni. Pošto ispitujemo razlike u kontekstima i značenjima neke aktivnosti, što predstavlja kompleksan predmet istraživanja, smatramo da je upotreba ove vrste metode najadekvatnija.

Mislimo da bismo kombinovanjem dve metode istraživanja postigli znatno bogatiju analizu odnosa relevantnih varijabli nego što bi to bilo moguće upotrebom samo jedne metode.

U istraživanje ćemo krenuti kvantitativnom metodom kako bi smo identifikovali grupe adolescenata koje se razlikuju s obzirom na iskustvo sa alkoholom i stavovima o opijanju.

Ispitivanje diskursa i narativa o opijanju među adolescentima u Srbiji predstavlja nov empirijski zadatak. Zbog toga je suvislo u istraživanje ove teme krenuti kvalitativnom metodom koja može da pruži uvid u fenomenološku šarenolikost i posluži kao osnova za konstrukciju instrumenta koji bi se koristio u trećoj fazi istraživanja.

Na kraju bismo u trećoj, kvalitativnoj fazi istraživanja, tehnikom strukturisanog intervjua, ispitali kako šarolikost u značenjima vide sami adolescenti, odnosno koja značenja doživljavaju kao slična, a koja kao udaljena.

4.1. Instrumenti

U I fazi istraživanja koristili bismo tri upitnika. U prvom i drugom bismo ispitali iskustvo ispitanika sa alkoholom i njihove stavove o opijanju. Oslonili bismo se na neke već postojeće instrumente koji se koriste u okviru ESPAD istraživanja i kojima se ispituje učestalost u korišćenju alkohola. Pored toga, oslonili bismo se i na instrumente koji se koriste u istraživačke svrhe i kojima se iskustvo opijanja ispituje na osnovu doživljenih posledica. Jedan od njih je *Health Behavior Questionnaire* (Autori: Jessor, R., 1992). Drugi instrument bi predstavljao skalu o evaluaciji budućnosti koju je koristila Gorjana Litvinović.

U II fazi istraživanja koristili bismo polustrukturisani intervjui. Poziv za korišćenjem kvalitativnih metoda istraživanja u oblasti rizičnih ponašanja postoji odavno. Manji broj istraživača se odazvao ovom pozivu i, u skladu sa tim, organizovao istraživanje. Neke od njih ćemo koristiti kao osnovu za konstrukciju instrumenta. Teme o kojima će biti reči u intervjuu odnosi će se na: iskustvo ispitanika sa opijanjem, njegov doživljaj i opis situacija opijanja, definisanje opijanja koje je prihvatljivo i onog koje nije, postojanje razlika u načinu opijanja među adolescentima, doživljaj zakonske regulative o prodaji alkohola, percepciju ponašanja roditelja i njihovo mišljenje o opijanju, opijanje kao deo nacionalnog identiteta, doživljaj alkoholizma i strah od njega.

I na kraju, poslednja faza istraživanja biće organizovana u vidu strukturisanog intervjua. Ispitanicima će se ponuditi značenja i konteksti ispoljavanja opijanja koji su dobijeni u drugoj fazi. Njihov zadatak će biti da ocene na skali procene koliko su ta značenja bliska njihovom, a koliko udaljena od njihovog.

4.2. Uzorak

Uzorkom bismo obuhvatili učenike prvih i završnih razreda srednjih škola. Razlog zašto smo uzeli baš ove uzrast jeste taj što se, kao što smo videli u uvodnom delu, pojava provog opijanja vezuje za uzrast između 15 i 16 godina. (Plut i sar., 2009). S druge strane u kasnoj adolescenciji je zabeležen vrhunac u učestalosti ovog ponašanja (Arnett, 2000), pa je opravdano pretpostaviti da postoje kvalitativne razlike između ovih uzrasta.

Broj ispitanika:

I faza istraživanja:

U kvantitativnom delu istraživanja ispitali bismo oko 150 učenika srednjih škola, što bi nam omogućilo adekvatne statističke analize. Trudili bismo se da odnos gimnazijalaca, onih koji pohađaju četvorogodišnju i trogodišnju školu odražava stanje u populaciji. Na osnovu instrumenata kojim bismo ispitali iskustvo adolescenata sa opijanjem, izdvojili bismo određene grupe adolescenata.

II faza istraživanja:

U ovoj fazi istraživanja bismo ispitali tipične predstavnike različitih grupa formiranih na osnovu iskustva sa opijanjem i stavovima o ovoj aktivnosti. Pošto unapred ne možemo da kažemo koji ćemo broj grupa izdvojiti, ne možemo ni da preciziramo broj ispitanika. Plan je da iz svake grupe oko 20 ispitanika učestvuje u kvalitativnoj fazi. Na kraju ove faze trebalo bi da imamo definisane narative i diskurse koje smo dobili od ispitanika, a odnose se na opijanje.

III faza istraživanja:

U ovoj fazi istraživanja ispitivaće se kako ispitanici doživljavaju dobijena značenja i kontekste ispoljavanja iz druge faze, koje doživljavaju kao slične, koje kao prihvatajuće, a koje kao odbojne. U ovoj fazi će se ispitati oko 50 ispitanika.

5. Predviđena struktura rada

Teorijski deo rada sastojaće se od nekoliko poglavlja. Prvo poglavlje biće organizovano u vidu uvoda i imaće za cilj da upozna čitaoca sa fenomenom opijanja adolescenciji (frekvencama, učestalosti, uzrast na kome se javlja, zavisnosti od demografskih činioca).

Drugo poglavlje će se sastojati iz više celina i imaće za cilj da prikaže i kritički analizira postojeće pristupe rizičnim ponašanjima u adolescenciji. Čitaoc će prvo biti upoznat sa problemima definisanja rizičnih ponašanja i opijanja, da bi se pažnja posvetila osnovnim postavkama teorijama odlučivanja u ovoj oblasti, crtama ličnosti koje se najčešće povezuju sa učestvovanjem u rizičnim ponašanjima, teorijskim modelima kojima se objašnjava uticaj sredinskih faktora na opijanje. Na kraju ovog poglavlja rezimirće se šta se na osnovu ovih teorija zna o opijanju, a za koja pitanja postojeći teorijski i empirijski okvir ne nudi odgovor.

U trećem poglavlju analiziraće se na koji način sociokonstruktivistička paradigma i različita teorijska rešenja u okviru nje mogu da doprinesu boljem razumevanju oblasti.

U empirijskom delu istraživanja biće predstavljeni rezultati prve faze istraživanja u kojoj će se koristiti kvantitativni metod. Nakon toga će uslediti predstavljanje ciljeva, metoda i rezultata druge faze istraživanja. Na osnovu rezultata ove faze biće predstavljen način organizovanja treće faze istraživanja. Na kraju rada će se razmatrati teorijski i praktični značaj dobijenih rezultata.

6. Specifičan doprinos rada

Kao specifične doprinose ovog rada izdvajamo:

Teorijski doprinos:

Teorijski doprinos se ogleda u analizi mogućnosti teorija u okviru sociokonstruktivističke paradigme da ponude nove eksplanatorne mehanizme za razumevanje fenomena opijanja u adolescenciji. Radovi koji spajaju ove dve oblasti su dosta retki i uglavnom se oslanjaju na sociološku tradiciju. S druge strane, u postojećem

istraživačkom korpusu sve više se javlja potreba da se ispituju značenja koja adolescenti pripisuju opijanju, kao i načinima na koji kultura deluje na ponašanje adolescenata. Međutim, postojeći teorijski okviri o rizičnim ponašanjima pružaju ograničeni pojamovni aparat kojim bi moglo da se pristupi ovim problemima. Zbog toga je približavanje ove dve oblasti obostrano koristan

Metodološki doprinos:

Postojća istraživanja opijanja u adolescenciji su uglavnom bila kvantitativnog tipa. Na taj način se došlo do relevantnih podataka, koji se mogu generalizovati i ponoviti. Međutim, nisu dobijeni suptilniji podaci o raznolikosti u značenju opijanja koji postoje u adolescenciji. S druge strane, postoje i kvalitativne analize ovih problema, koje jesu malobrojne, ali pružaju dublji uvid u fenomen. Mana ovih pristupa je u tome što dobijeni rezultati pre svega mogu da predstavljaju dobru ilustraciju i smernice za organizovanje drugih istraživanja, ali ne i da pruže čvrst empirijski dokaz. Korišćenjem mešovite metode predstavlja relativnu novinu u psihologiji i trebalo bi da pruži nove mogućnosti intergarcije podataka dobijenih različitim metodološkim pristupom.

Praktičan doprinos

Ispitivanje značenja adolescenata o opijanju jeste tema kojoj nije posvećena pažnja u domaćoj literaturi. Pored toga, značenja o opijanju su pod velikim uticajem kulturnog konteksta, tako da je očekivano da se dobiju nalazi specifični za ovu sredinu koja pokazuje visoku toleranciju prema konzumiranju alkohola. Podaci koji su dobijeni na ovaj način mogu da posluže osmišljavanju socijalne politike o smanjenju opijanja u ovoj uzrasnoj grupi.

Literatura

Adams, J. & Nettle, D. (2009). Time perspective, personality and smoking, body mass, and physical activity: An empirical study. *British Journal of Health Psychology*, 14, 83–105.

Andersson, B., Hibell, B., Beck, F., Choquet, M., Kokkevi, A., Fotiou, A., Molinaro, S., Nociar, A., Sieroslawski, J. and Trapencieris, M. (2007). *Alcohol and Drug Use Among European 17-18 Year Old Students*. Data from the ESPAD Project.

- Arnett, J. (1996). Sensation seeking, aggressiveness, and adolescent reckless behavior. *Personality and Individual Differences*, 20, 693-702.289-296.
- Arnett, J. (1992). Reckless behavior in adolescence: a developmental perspective. *Developmental Review*, 12, 339-373.
- Arnett, J. (1999). Adolescent storm and stress, reconsidered, *Psychologist*, 5, 317-326.
- Baldwin, B. (1913). Adolescence. *The Psychological Bulletin*.
- Baer, J. (2002). Student Factors: Understanding Individual Variation in College Drinking. *J. Stud. Alcohol*, 14, 40-53.
- Barnes, G.M., Hoffman, J.H., Welte, J.W., Farrell, M.P., Dintcheff, B.A. (2007). Adolescents' time use: effects on substance use, delinquency and sexual activity. *Journal of Youth Adolescence*, 36, 697-710.
- Beccaria,F., Guidoni, V. (2003).Young People in a Wet Culture: Functions and Patterns of Drinking. *Contemp. Drug Probs.*, 29, 305-315.
- Boyer, T. (2006). The development of risk-taking: A multi-perspective review. *Developmental Review*, 26, 291-345.
- Boyer, T., Byrnes, J. (2009). Adolescent risk-taking: Integrating personal, cognitive, and social aspects of judgment. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30, 23-33.
- Brian, S. and Lee, J. (2010) Drug intake methods and social identity: The use of marijuana in blunts among Southeast Asian adolescents and emerging adults. *Journal of Adolescent Research*, 25, 783-806.
- Bonino, S., Cattellino, E., Ciairano, S. (2005). *Adolescents and Risk: Behavior, Functions, and Protective Factors*. Verlag Italia: Springer.
- Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. In J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood.
- Ciairano, S., Bosma, A., H., Miceli R, and Settanni, M. (2008). Adolescent substance use in two European countries: Relationships with psychosocial adjustment, peers, and activities. *International Journal of Clinical and Health Psychology*. 8(1), 119-138.
- Coatsworth, J. D, Sharp, E. H., Palen, L., Darling, N., Cumsille, P., & Marta, E. (2005). Exploring adolescent self-defining activities and identity experiences across three countries. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 361-370.
- Delamater, J.& Hyde, J. (1998). Essentialism vs. Social Constructionism in the study of human sexuality. *Journal of Sex Research*, 35(1), 10-18.
- Demant, J., Jarvinen M. (2006). Constructing maturity through alcohol experience. *Addiction Research and Theory*, 14(6):589-602.
- Demant, J., Østergaard J. (2007). Partying as everyday life: Investigations of teenager's leisure life. *Journal of Youth Studies*, 10(3):517-537.
- Duangpatra, K., Bradley, G., Glendon, I. (2009). Variables affecting emerging adults' self-reported risk and reckless behaviors. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30, 298-309.

- Dworkin, J. (2005). Risk Taking as Developmentally Appropriate Experimentation for College Students. *Journal of Adolescent Research*, 20, 219-241.
- Engstrom, Y., Miettinen, R., Punamaki, R. (1999). *Perspectives on activity theory*. Cambridge: University Press.
- Essau, C. & Hutchinson, D. (2008). Alcohol Use, Abuse and Dependence. In Essau, C. (Eds) *Adolescent Addiction: Epidemiology, Assessment and Treatment*. London: Elsevier.
- Gauffroy, C., Barrouillet, P. (2009). Heuristic and analytic processes in mental models for conditionals: An integrative developmental theory. *Developmental Review*, 29, 249–282.
- Gerrard, M. et al (2008). A dual-process approach to health risk decision making: The prototype willingness model. *Developmental Review*, 28, 29–61.
- Gillespie, A., Zittoun, T. (2010). Using Resources: Conceptualizing the Mediation and Reflective Use of Tools and Signs. *Culture & Psychology*, 16(1), 37–62.
- Greene, K., Krmar, M., Walters, L., Rubin, D., Hale, L. (2000). Targeting adolescent risk-taking behaviors: the contributions of egocentrism and sensation-seeking. *Journal of Adolescence*, 23, 439-461.
- Gibbons, F. X., Gerrard, M., Vande Lune, L. S., Wills, T. A., Brody, G., & Conger, R. D. (2004). Context and cognition: Environmental risk, social influence, and adolescent substance use. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 1048–1061.
- Guisse, J., Gill, J. (2007). Binge drinking? It's good, it's harmless fun': a discourse analysis of accounts of female undergraduate drinking in Scotland. *Health education research*, 22, 895-906.
- Inglés, C.J., Delgado, B., Bautista, R., Torregrosa, M.S., Espada, J.P., García-Fernández, J.M., Hidalgo, M.D., and García-López, L.J. (2007). Factores psicosociales relacionados con el consumo de alcohol y tabaco en adolescentes españoles. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 7, 403-420.
- Jarvinen M, Gundelach P. (2007). Teenage Drinking, Symbolic Capital and Distinction. *Journal of Youth Studies*, 10 (1), 55-71.
- Jarvinen, M. (2003). Drinking rituals and drinking problems in a wet culture. *Addiction Research Theory*, 11(4), 217–233.
- Jessor, R., Donovan, J., Costa, F. (1992). *Health Behavior Questionnaire*.
- Hawdon J.E. (1999). Daily routines and crime: Using routine activities as measures of Hirschi's involvement. *Youth and Society*, 30, 395–415.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnasson, T., Ahlstrom, S., Balakireva, O., Kokkevi, A., Morgan, M. (2004). The ESPAD Report 2003. Alcohol and other drug use among students in 35 European countries. Stockholm: CAN.
- Hirschi, T. (2002). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hundeide, K. (2005). Socio-cultural track of development, opportunity situation and access skills. *Culture & Psychology*, 11(2), 241-261.

- Hundeide, K. (2003). Becoming a Committed Insider: Acquiring Skills through Participation as an Apprentice in a Community of Practice. *Culture & Psychology*, 9(2), 107–127.
- Kloep, M., N.Guney, F.Cok, F. Simsek, (2009). Motives for risk-taking in adolescence: A cross-cultural study. *Journal of Adolescence*, 32, 135–151.
- Kloepa, M., Guneyb, N., Cok, F., Simsekc, O. (2009). Motives for risk-taking in adolescence: A cross-cultural study. *Journal of Adolescence*, 32, 135–151.
- Kolind, T. (2011). Young people, drinking and social class. Mainstream and counterculture in the everyday practice of Danish adolescents. *Journal of Youth Studies*, 14(3), 295–314.
- Kuntsche, E., Knibbe, R., Gmel, G., Engels, R. (2006). Who drinks and why? A review of socio-demographic, personality, and contextual issues behind the drinking motives in young people. *Addictive Behaviors*, 31, 1844 – 1857.
- Lilja, J., Larsson, S., Wilhelmsen, B. and Hamilton, D. (2003). Perspectives on Preventing Adolescent Substance Use and Misuse. *Substance use & misuse*, 38(10), 1491–1530.
- Litvinović, G. (2001). *Čovek između istorijskog i ličnog vremena*. Beograd:Institut za psihologiju.
- Lee,J., Baller, L., Soller, B. (2010), Smoking: use of cigarettes, cigars and blunts among Southeast Asian American youth and young adults. *Health Educ. Res.*, 25 (1), 83-96.
- Lyons, A., Willott, S. (2008). Alcohol Consumption, Gender Identities and Women's Changing Social Positions. *Sex roles*, 59, 694–712.
- Lupton, D. & Tulloch, L. (2002). 'Risk is Part of Your Life': Risk Epistemologies among a Group of Australians. *Sociology*, 36(2), 317–334.
- Mayeux, L., Sandstrom, M., Cillessen, A. (2008). Is Being Popular a Risky Proposition? *Journal of research on adolescence*, 18(1), 49-74.
- Marić, M. (2011). *Činioci upotrebe psihoaktivnih supstanci u adolescenciji*. Novi Sad: Doktorska disertacija
- McAdams, D. P. (2001). The psychology of life stories. *Review of General Psychology*, 5, 100–122.
- McLean, K. (2005). Late Adolescent Identity Development: Narrative Meaning Making and Memory Telling. *Developmental Psychology*, 41(4), 683–691.
- Measham, F. (2002). "Doing gender"—"doing drugs": Conceptualizing the gendering of drugs cultures. *Contemporary Drug Problems*, 29, 335–373.
- Measham, F. C. (2004). 'Up for it, mad for it?' Women, drug use and participation in club scenes. *Health Risk and Society*, 6, 223–237.
- Measham, F. and Brain, K.J. (2005). Binge' drinking, British alcohol policy and the new culture of intoxication. *Crime, media. culture*, 1, 262-283.

Moore, S., Gullone, E. and Marion Kostanski (1997). An examination of adolescent risk-taking using a story completion task. *Journal of Adolescence*, 20, 369–379.

Osgood, D.W., & Anderson, A.L. (2004). Unstructured socializing and rates of delinquency. *Criminology*, 42, 519–549.

Ostergaard, J. (2009). Learning to become an alcohol user: Adolescents taking risks and parents living with uncertainty. *Addiction Research and Theory*, 17(1), 30–53.

O'Shea, M. V. (1905). Adolescence. *The Psychological Bulletin*. II(4), 121-137.

Page, R., Ihasz, F., Hantiu, I., Simonek, J., and Klarova, R. (2008). Social Normative Perceptions of Alcohol Use and Episodic Heavy Drinking Among Central and Eastern European Adolescents, *Substance Use & Misuse*, 43, 3-4, 361-373.

Pešić, J. (2005). Sociokulturni pristup udžbeniku. *Psihologija*, 38(4), 369-381.

Ravert, R. (2009). You're Only Young Once: Things College Students Report Doing Now Before It Is Too Late. *Journal of Adolescent Research*, 24 (3), 376-396.

Rodham, K., Brewer, H., Mistral, W., Stallarda, P. (2006). Adolescents' perception of risk and challenge: A qualitative study. *Journal of Adolescence*, 29, 261–272.

Selman, R. & Adalbjarnardottir, S. (2000). A Developmental Method to Analyze the Personal Meaning Adolescents Make of Risk and Relationship: The Case of "Drinking". *Applied Developmental Science*, 4(1), 47-56.

Schulenberg, J. & Maggs, J. (2002). A Developmental Perspective on Alcohol Use and Heavy Drinking during Adolescence and the Transition to Young Adulthood. *Journal of Studies on Alcohol*, 14, 54-70.

Shedler, J. and Block, J. (1990). Adolescent drug use and psychological health: A longitudinal

Inquiry. *American Psychologist*, 45, 612-630.

Sunstein, C. (2008). Adolescent risk-taking and social meaning: A commentary. *Developmental Review*, 28 (1), 145–152.

Soffronot et al. (2004). *Out of options: A Cognitive Model of Adolescent Suicide and Risk-Taking*. UK: Cambridge University Press.

Stepanović, I. (2010). *Uloga vršnjačke interakcije u razvoju formalno-operacionog mišljenja*. Beograd: Doktorska disertacija.

Steinberg, L. (2005). Cognitive and affective development in adolescence. *Cognitive science*, 9(2), 69-74.

Steinberg, L. (2008). A Social neuroscience perspective on adolescent risk-taking. *Developmental Review*, 28, 78–106.

Szmigin, I., Griffin, C., Mistral, W., Bengry-Howell, A., Weale, L., Hackley C. (2009). Reframing 'binge drinking' as calculated hedonism: Empirical evidence from the UK. *International Journal of Drug Policy*, 19, 359–366.

Tutenges, S. & Rod, M. (2009). 'We got incredibly drunk ... it was damned fun': drinking stories among Danish youth. *Journal of Youth Studies*, 12(4), 355-370.

Ungar, M. (2000). The myth of peer pressure. *Adolescence*, 35, 137-147.

Wertch, J. (2007). Mediation. In Daniels, H., Cole, M., Wertch, J. (Eds.). *The Cambridge Companion to VYGOTSKY*. Cambridge: University Press.

White, H.R., Bates, M.E., and Labouvie, E. (1998). Adult outcomes of adolescent drug-use: A comparison of process-oriented and incremental analyses. In R. Jessor (Ed.), *New perspectives on adolescent risk behavior* (pp. 150-181). New York: Cambridge University Press.

Zimbardo, P., Keough, K., Boyd, J. (1997). Present time perspective as a predictor of risky driving. [*Personality and Individual Differences*, Volume 23, Issue 6](#), 1007-1002.

Zuckerman, Marvin (2007). *Sensation seeking and risky behavior*. Washington, DC: American Psychological Association.

Реферат о квалификованости кандидата и подобности предложене теме за докторску дисертацију

Тема: Опијање у адолесценцији: значење активности и контекст испољавања

Ментор
Проф. др Александар Бауцал

Докторанткиња
Марина Виденовић

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Марина Виденовић рођена је 11.04.1979. у Београду. Филозофски факултет, Одељење за психологију, уписала је 1998. год. као редован студент. Студије је завршила у јуну 1994. године, са просечном оценом 9.39. Дипломски рад из области педагошке психологије, на тему „Структура појма интелигенције у имплицитним теоријама лаика“, одбранила је код професорке др Ксеније Радош, са оценом десет. Током студија радила је као демонстратор на предметима Педагошка психологија и Ментално тестирање деце.

Почетком 2006. године запослила се на Институту за психологију као истраживач-приправник на пројекту „Психолошки проблеми у контексту друштвених промена.“

У звање истраживач-сарадник унапређена је 2009. године.

У фебруару 2009. године уписала је докторске студије на одељењу за психологију.

У периоду од 2009. до 2011. године објавила је 4 чланка у часописима националног значаја и 1 чланак у часопису међународног значаја. Сви објављени чланци се баве развојно психолошким проблемима младих.

У првом чланку из 2009. године „Проблеми младих у Србији: одрастање у условима друштвене кризе“ бави се анализом главних проблема и тешкоћа са којима се суочавају млади који одрастају у социо-културном контексту који је

обележен друштвеном кризом и транзицијом. На основу истраживања спроведеног 2007. године млади у Србији указују на три проблема у својој свакодневници: Недостатак занимљивих места за изласке, недостатак слободног времена и досада. У другом чланку који је објављен 2009. године „Обрасци понашања младих током слободног времена“ анализира се како млади проводе слободно време са циљем да се утврде типични образци понашања младих у слободном времену. На основу анализе података издвојено је пет образаца: академски, спортски, лака забава, излазци и образац који је повезан са слушањем музике и коришћењем компјутера. У чланку који је објављен 2010. године „Young people’s leisure time: gender differences“ кључно питање јесте анализа родних разлика у начину провођења слободног времена између младића и девојака. На основу примене иновативне методологије у овој области истраживања (дневник провођења слободног времена) долази се до закључка да не постоје родне разлике у начину провођења слободног времена између младића и девојака.

Основни циљ рада из 2009. године „Психосоцијални контекст опијања средњошколаца“, који је посебно важан за предлог докторске дисертације, је био да се анализира опијање младих као посебно важан феномен. У првом делу рада врши се анализа смисла и значења које опијање има за младе и долази се до закључка да је, за младе, опијање чин освајања зрелости и дистинктивно обележје њиховог животног стила. Резултати истраживања, који се риказују у раду, показују да је 58% младих имало искуство опијања у бар два случаја. Резултати сугеришу и постојање разлике између појединих подгрупа младих - младићи се опијају значајно више од девојака, старији млади се опијају више него млади, и млади који имају лошије односе са родитељима и наставницима се опијају више него они са бољим односом. Овај рад показује да је број младих који се опија забрињавајуће велики и, што је још важније, да чин опијања има посебан значај у социјалном животу младих и да за младе он има симболичку вредност одрастања.

У раду „Адолесценти и ризична понашања: одраз ирационалности или рационалности“, који је објављен 2011. године, нуди се анализа ризичног понашања младих (на примеру опијања) из различитих теоријско-методолошких парадигми које су развијене у оквиру развојне психологије (конструктивистичка, социо-културна и когнитивно-информациона). Посебан квалитет рада јесте добро разрађена анализа самог појма „ризично понашање“ која указује на основне тешкоће у одређењу шта је ризично понашање посебно када се узме у обзир перспектива „трећег“, односно „првог“ лица. На основу анализе примене различитих теоријско-методолошких приступа на проблем ризичног понашања опијања у раду се формулишу и неки принципи и смернице за рад са младима који би могао бити делотворан у погледу формирања развојно одговорнијег и конструктивнијег односа према опијању.

На основу анализе радова кандидаткиње М. Виденовић може се закључити да предложена докторска дисертација представља наставак љених интересовања за развојно психолошке проблеме у доба младалаштва. Ови радови показују да се кандидаткиња успешно сналази и у теоријско-методолошкој анализи кључних теорија и појмова, али и са свим аспектима емпиријских студија феномена (дефинисање циљева истраживања, одабир и развој методологије, статистичка анализа резултата и тумачење добијених налаза).

2. Предмет и циљ дисертације:

Опијање у адолесценцији, како то показују и резултати претходних истраживања М. Виденовић, јесте важан аспект живота и развоја младих, али и друштвено релевантна тема јер је појава ове активности повезана са бројним негативним исходима. Обрада ове теме је посебно важна када је у питању развојно доба младалаштва јер се, како то показују бројна међународна и домаћа истраживања, опијање тада по први пут јавља и врло брзо достиже свој врхунац. У бројним истраживањима која су раније објављивања на тему опијања и ризичних понашања младих углавном се примењује епистемолошки приступ „трећег лица“. На основу постојећих истраживања постоје бројна сазнања о квантитативним аспектима опијања и ризичних понашања, о разликама које постоје између појединих подгрупа младих, као и о факторима који су асоцирани са ризичним понашањима. У том контексту кандидаткиња ставља нагласак на чињеницу да у досадашњим истраживањима није посвећено довољно пажње значењима које за младе имају поједини облици ризичних понашања, како се кроз заједничку комуникацију и активност граде различита значења и како такви системи значења обликују однос према и учешће младих у појединим ризичним понашањима. Предложена докторска дисертација треба да допуни постојеће приступе и сазнања тако што ће за свој циљ узети управо анализу значења која ризична понашања имају за младе кроз епистемолошку перспективу „првог лица“. Пошто се ради о анализи значења и њиховој социјалној конструкцији кандидаткиња оправдано сужава свој рад само на чин опијања. То је оправдан избор јер је чин опијања, како то показују постојећа истраживања, један од најучесталијих ризичних понашања у доба младалаштва који има посебно значење за младе. Анализом чина опијања из социо-културне перспективе кандидаткиња ће доћи до резултата који могу да се, у извесној мери, генерализују и на друге облике ризичног понашања младих. Узимајући за предмет своје дисертације чин опијања код младих, кандидаткиња дефинише три главна циља своје дисертације: (а) утврдити разлике у дискурсима и наративима у опијању између адолесцената који се разликују на основу искуства у овом понашању, (б) испитати узрасне разлике међу адолесцентима у дискурсима и наративима о опијању, и (в) утврдити како адолесценти перципирају сличности и разлике у различитим дискурсима о опијању.

3. Опис садржаја (структуре по поглављима) дисертације:

Рад ће се састојати из теоријског и емпиријског дела.

Теоријски део ће садржати неколико поглавља. Прво поглавље ће бити организовано у виду увода и имаће за циљ да анализира постојећа сазнања о феномену опијања код младих (учесталост, узраст на коме се јавља, повезаност са појединим социо-демографским одликама итд.).

Друго поглавље ће се састојати из више целина и у њему ће се приказати и критички анализирати постојећи приступи ризичном понашању у адолесценцији. У овом делу рада кандидаткиња ће прво спровести анализу постојећих дефиниција

појмова „ризично понашање“ и „опијање“. Затим ће се пажња посветити основним поставкама различитих теоријских парадигми у области истраживања ризичних понашања младих. Питања на која ће се одговорити у овом делу рада тичу се исхода до којих долази услед опијања, интарпсихичких и срединских фактора који погодују појави ових понашања, мотива који их покрећу, као и процеса одлучивања у ситуацијама које укључију процену ризика. Основна нит која спаја ове различите области јесте да је на адолесцентном узрасту ова активност учесталија, да постоји већа отвореност и фаворизација за њу као и да многи фактори који делују у овом периоду погодују појави ризичних понашања. На крају овог поглавља резимираће се шта се на основу ових теорија зна о опијању, а за која питања постојећи теоријски и емпиријски оквир не нуди одговор.

У трећем поглављу анализираће се на који начин социоконструктивистичка парадигма и различита теоријска решења у оквиру ње могу да допринесу бољем разумевању области. Детаљније, значењу опијања ће се приступити као резултату коконструкције посредоване културно-потпорним средствима. Између осталог, разматраће се како се процес усвајања значења може објаснити механизмима шегртовања, који је могући допринос теорије активности, да ли је имплицитна медијација одговарајући механизам преношења културних значења ове активности. У емпиријском делу истраживања биће представљени резултати прве фазе истраживања у којој ће се користити квантитативни метод. Након тога ће уследити представљање циљева, метода и резултата друге фазе истраживања. На основу резултата ове фазе биће представљен начин организовања треће фазе истраживања. Након излагања емпиријских резултата следи одељак у којем ће се дискутовати добијени налази. Кроз интерпретацију и дискусију добијени емпиријски резултати биће доведени у везу са другим постојећим резултатима и теоријским приступима.

4. Основне хипотезе од којих ће се полазити у истраживању:

Дискурси и наративи адолесцената о опијању представљају сложеније структуре од позитивног става према опијању.

Образложење хипотезе: Дефиниције дискурса и наратива јесу бројне и међусобно различите, али сваки од њих подразумева јединицу анализе која је већа од појединачног исказа (Бер, 2001). Тако се овим појмовима приступа као системима исказа, скупу метафора, кохерентној причи. Због тога би овакав приступ феномену требало да понуди садржински богатије резултате од испитивања когнитивне, конативне и емоционалне димензије става. Велика учесталост опијања у овом узрасту даје основа очекивању да ће ставови о овој активности бити позитивни. Поред тога, у литератури се све чешће алкохол и опијање разматра као централни део живота младих (Tutenges & Rod, 2009; Kolind, 2011; Measham & Brian, 2005) који живе у такозваној новој култури интоксикације (Kolind, 2011; Measham & Brian, 2005). Овако велики значај који се придаје овој активности у периоду адолесценције представља основ да се претпостави да су сем позитивног става, у исказима о опијању садржане друге, за адолесцените важне теме. Истраживања која се баве овом проблематиком јесу малобројна и пре свега су рађена у скандинавским земљама. У једном таквом истраживању из Данске, добијен је податак да се у адолесценској групи прихвата и промовише конструкт о томе да су

адолесценти који се опијају социјално зрелији од осталих. С друге стране, о адолесцентима који се не опијају говори се у контексту особа које немају стабилан идентитет (Demant&Jarvinen, 2006). Интересантно је испитати садржај дискурса и наратива адолесцената у Србији јер је учесталост ове активности мања него у скандинавским земљама (Ћирић-Јанковић и сар., 2009), а уједно традиционално постоји висока толеранција (Плут и сар., 2009).

Доминантни дискурси и наративи адолесцената о опијању су позитивнији од дискурса и наратива о коришћењу илегалних психоактивних супстанци.

Образложење хипотезе: Као што је већ наведено, постојећа истраживања потврђују да је опијање најчешће ризично понашање адолесцената из Србије (Марић, М., 2011). Један од налаза јесте да је чак трећина шеснаестогодишњака (32%) бар једном приликом у току последњих месец дана попила пет и више пића заредом (Ћирић-Јанковић и сар., 2009). Злоупотреба других психоактивних супстанци, посебно илегалних, је знатно ређа. Марихуану, која је најчешће коришћена илегална психоактивна супстанца, понекад користи око 14% испитаника. Ову разлику у учесталости коришћења би требало да прати и разлика у дискурсима наративима о овим активностима.

Дискурси и наративи о опијању адолесцената склоних овом понашању у вези су са конструктом сопственог идентитета.

Образложење хипотезе: Емпиријска грађа за ову хипотезу налазимо у контексту у коме се опијање појављује. Наиме, што се тиче контекста опијања, податак који се издваја јесте да адолесценти склонији ризичним понашањем већи део слободног времена проводе у неструктурисаним активностима (Barnes et al., 2007; Hawdon, 1999; Hirschi, 2002; Osgood & Anderson, 2004), за време којих и долази до опијања. С друге стране, наводи се да је избор понашања у слободно време близак аутентичним интересовањима адолесцената, па самим тим блиско повезан са садржајем идентитета (Coatsworth et al., 2005).

Веза између доживљаја и очекивања од будућности и учесталости опијања је присутна код старијих адолесцената, али не и код млађих.

Образложење хипотезе: За период касне адолесценције везан је процес формирања кохерентне животне приче у коју се укључују и очекивања од будућности (McLean, 2005). Наша претпоставка јесте да у узрасту у коме се први пут јавља опијање, појава те активности није повезана са нејасноћама и бригама изазваних непостојањем јасног плана за будућност, јер тада то и није развојни задатак. Зато у каснијој адолесценцији, када опијање достиже свој максимум, нејасна перцепција будућности јесте повезана са већом учесталошћу опијања.

5. Методе које ће се у истраживању применити:

Да би се одговорило на постављене циљеве користиће се мешовити метод (mixed method). Прецизније речено, истраживање ће започети квантитативном методом, после које ће следити две квалитативне анализе.

Узорком ће се обухватити ученици првих и завршних разреда средњих школа.

Разлог зашто смо узели баш ове узраст јесте тај што се појава првог опијања везује за узраст између 15 и 16 година. (Плут и сар., 2009). С друге стране, у касној адолесценцији је забележен врхунац у учесталости овог понашања (Arnett, 2000), па је оправдано претпоставити да постоје квалитативне разлике између ових узраста.

У првој фази емпиријског истраживања користиће се упитници који представљау модификацију постојећих упитника за испитивање учесталости опијања. У квантитативном делу истраживања испитаницима ће бити задата и скала ставова о опијању, као и упитник о евалуацији и бављењу будућности. Уз помоћ ових инструмената издвојићемо подгрупе младих које се разликују на основу њиховог односа према опијању. У другој фази истраживања користиће се полуструктурисани интервју. На основу налаза из друге фазе биће издвојени и идентификовани доминантни дискурски и наративи младих о опијању. И на крају, у трећој фази истраживања биће организована у виду структурисаног интервјуа. Испитаницима ће се понудити значења и контексти испољавања опијања који су добијени у другој фази са циљем да се утврди њихов лични однос према различитим дискурсима и како млади виде социо-културну позиционираност појединих дискурса у вршњачкој групи.

6. Очекивани резултати и научни допринос:

Теоријски допринос:

Теоријски допринос се огледа у анализи могућности теорија у оквиру социоконструктивистичке парадигме да понуде нове експланаторне механизме за разумевање феномена опијања у адолесценцији. Радови који спајају ове две области су доста ретки. С друге стране, у постојећем истраживачком корпусу све више се јавља потреба да се испитују значења која адолесценти приписују опијању, као и начинима на који култура делује на понашање адолесцената. Међутим, постојећи теоријски оквири о ризичним понашањима пружају ограничени појмовни апарат којим би могло да се приступи овим проблемима. Због тога је приближавање ове две области обострано користан.

Методолошки допринос:

Постојаћа истраживања опијања у адолесценцији су углавном била квантитативног типа. На тај начин се дошло до релевантних података, који се могу генерализовати и поновити. Међутим, на основу доминантних парадигми квантитативног истраживања нису добијени подаци о разноликости у значењу опијања који постоје у адолесценцији и како различита значења уоквирују и обликују однос и учествовање младих у опијању. С друге стране, постоје и квалитативне анализе ових проблема, које јесу малобројне, али пружају дубљи увид у феномен. Мана ових приступа је у томе што добијени резултати пре свега, могу да представљају добру илустрацију и смернице за организовање других истраживања, али не и да

пруже чврст емпиријски доказ. Коришћење мешовите методе представља релативну новину у психологији и требало би да пружи нове могућности интергарције података добијених различитим методолошким приступом.

Практичан допринос:

Испитивање значења адолесцената о опијању јесте тема којој није посвећена пажња у домаћој литератури. Поред тога, значења о опијању су под великим утицајем културног контекста, тако да је очекивано да се добију налази специфични за ову средину која показује високу толеранцију према конзумирању алкохола. Подаци који су добијени на овај начин могу да послуже осмишљавању социјалне политике о смањењу опијања у овој узрасној групи.

7. Закључак:

На основу анализе предложеног нацрта докторске тезе Комисија закључује: (а) да је предложена тема докторске дисертације релевантна из перспективе развојнопсихолошке анализа развоја у доба младалаштва, (б) да ће предложени рад има значајне и теоријске и практичне импликације, и (ц) да кандидат има све неопходне капацитете да на успешан начин реализује предложени нацрт.

Полазећи од свега наведеног предлажемо Већу да кандидату Марини ВИДЕНОВИЋ одобри рад на изради докторске тезе под насловом „ОПИЈАЊЕ У АДОЛЕСЦЕНЦИЈИ: ЗНАЧЕЊЕ АКТИВНОСТИ И КОНТЕКСТ ИСПОЉАВАЊА”.

Београд, 10. фебруар 2011. године
Комисија:

проф. др Александар Бауцал
Филозофски факултет, Београд

проф. др Драган Попадић
Филозофски факултет, Београд

доцент др Драгица Павловић-Бабић
Филозофски факултет, Београд

научни сарадник др Дијана Плут
Институт за психологију
Филозофски факултет, Београд

